

1996. – № 30. – Ст. 141.

3. Державна політика. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>.

4. *Нагорна Л.П.* Регіональна ідентичність: український контекст. – К., 2008.

5. *Рябінін Є.* Сутність сучасного регіоналізму та виміри його прояву // Сучасна українська політика. – 2011. – № 24. – С. 43-52.

6. *Лопушинський І.П.* Формування та реалізація державної регіональної політики України в контексті євроінтеграційних процесів // Актуальні проблеми державного управління в системі соціального та економічного розвитку українського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Apdup/2010_1/2_7-12.pdf.

7. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/anot/2850-15>.

8. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемчушенко (голова редкол.) та ін. – К., 2003. – Т. 5: П – С.

9. Концепція державної регіональної політики: Указ Президента України від 25.05.2001 № 341/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/341/2001>.

10. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 № 1001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-%D0%BF>.

Надійшла до редакції 08.08.2012

Ю.В. Христова

кандидат юридичних наук

С.І. Марушкін

курсант

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 341.231.14

ПРАВО НА РОЗУМНИЙ СТРОК РОЗГЛЯДУ СПРАВИ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Сформульовано основні напрями оптимізації національного законодавства щодо захисту права людини на розумний строк розгляду справи.

Ключові слова: *судовий захист, Європейський Суд з прав людини, правосуддя.*

Сформулированы основные направления оптимизации национального законодательства о защите права человека на разумный срок рассмотрения дела.

Ключевые слова: *судебная защита, Европейский Суд по правам человека, правосудие.*

In the article basic directions optimization of national legislation about securing of human right for the reasonable term of consideration of business are formulated.

Keywords: *judicial defence, European Court on Human Rights, justice.*

Постановка проблеми. Питання забезпечення прав і свобод людини та громадянина на сьогодні є одним із пріоритетних завдань внутрішньої та зовнішньої політики усіх держав світової спільноти. Саме стан справ у цій сфері є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому. Важливим надбанням загальноєвропейської правової системи захисту прав людини стало створення і функціонування Європейського Суду з прав людини (далі – Європейський Суд). З кожним роком його існування збільшується кількість заяв до суду (від 8 400 у 1999 р. до 64 500 у 2011 р.). Зокрема, станом на 1 січня 2012 р. щодо України ним було прийнято 820 рішень, 82 % з яких – щодо порушення права людини на справедливий суд, передбаченого ст.6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [1]. Це один із найвищих показників серед інших європейських країн разом із Російською Федерацією та Туреччиною, щодо яких було прийнято відповідно 1212 та 2747 рішень, 63 % та 45 % з яких – щодо порушення права людини на справедливий суд [2].

Виходячи з конструкції ст. 6 Конвенції, можна виділити такі елементи права на справедливий суд: право на розгляд справи; на справедливість судового розгляду; на публічність розгляду справ та проголошення рішення; на розумний строк розгляду справи; на розгляд справи судом, встановленим законом; на незалежність і безсторонність суду; на презумпцію невинуватості; на обґрунтованість судових рішень; на допит свідків в кримінальному провадженні; на юридичну допомогу в кримінальному провадженні [3]. Беручи до уваги той факт, що 66 із 105 заяв, поданих до Європейського Суду проти України у 2011 р., стосуються порушення права на розумний строк розгляду справи, то вважаємо за доцільне приділити більше уваги дослідженню саме цієї проблеми [4].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Різні аспекти діяльності Європейського Суду аналізували багато вчених, зокрема, О.А. Банчук, М.В. Буроменський, В.Г. Буткевич, В.Н. Денисов, Л.М. Липачова, А.С. Мацко, В.В. Міцик, В.І. Муравйов, І.С. Піляєв, П.М. Рабінович, Д.М. Супрун, Е.Л. Трегубов, С.В. Шевчук та ін. Зазначені науковці зробили суттєвий внесок у дослідження вказаної проблематики. В той же час питанню сутності права на розумний строк розгляду справи у практиці Європейського Суду в науковій літературі приділено недостатньо уваги, що обумовило актуальність теми даного наукового дослідження.

Метою статті є вироблення пропозицій щодо оптимізації національного законодавства у сфері захисту права людини на розумний строк розгляду справи в суді.

Виклад основного матеріалу. Насамперед слід зазначити, що чинне законодавство України не забезпечило ефективний механізм юридичного захисту права на розгляд справи протягом розумного строку на національному рівні. У цьому контексті варто навести положення

ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» про те, що практика Європейського Суду становить джерело права при розгляді справ вітчизняними судами [5]. Крім того, Верховний Суд України, проаналізувавши ряд рішень, винесених Європейським Судом проти України щодо порушення права особи на розгляд її справи впродовж розумного строку, встановив, що, як правило, громадяни скаржаться на тривалість розгляду, яка перевищує п'ять, сім, а то й десять років [6]. Так, наприклад, у справі «Лещенко і Толюпа проти України» розгляд цивільного позову про відшкодування шкоди розпочався в листопаді 1993 р. і закінчився винесенням ухвали Верховним Судом України 4 грудня 2003 р. Загальна тривалість провадження у справі становила понад 10 років і 1 місяць. Європейський Суд звернув увагу на те, що основною причиною затягування розгляду було неодноразове відправлення справи на новий розгляд [7]. В іншій справі, «Смирнова проти України», розгляд позову про поділ спадщини розпочався у травні 1997 р. і на момент винесення Європейським Судом рішення (08.11.2005) справа все ще була на розгляді в суді першої інстанції (Баглійському районному суді м. Дніпродзержинська). При цьому двічі рішення суду першої інстанції скасовувалося апеляційним судом Дніпропетровської області та справа направлялася на новий розгляд. У своєму рішенні Європейський Суд звернув увагу на те, що суд, який розглядав справу, не вжив жодних заходів, передбачених законодавством України, для боротьби з тактикою затягування, до якої вдавався відповідач у справі, а затягування відбувалося значною мірою внаслідок скасування рішення суду першої інстанції та направлення справи на новий розгляд обласним судом, який діяв як суд касаційної інстанції першого разу (ухвала від 12.02.2001) і як апеляційний суд – другого разу (ухвала від 07.09.2004). Крім того, в аналізованому рішенні Європейський Суд зауважив, що, хоча він не уповноважений оцінювати якість судочинства в державах-відповідачах, він вважає, що, оскільки направлення справ на новий розгляд зазвичай є наслідком помилок судів нижчих ланок, неодноразове направлення справи на новий розгляд у межах одного провадження виявляє серйозний недолік у судовій системі [8].

У зв'язку із рішеннями Європейського Суду щодо порушення ст. 6 Конвенції Верховний Суд України роз'яснив, що відповідальність держави за затягування провадження у справі, як правило, настає в разі нерегулярного призначення судових засідань, призначення судових засідань з великими інтервалами, затягування при переданні або пересиланні справи з одного суду в інший, невжиття судом заходів для дисциплінування сторін у справі, свідків, експертів, повторного направлення справи на додаткове розслідування чи новий судовий розгляд [5].

Пізніше Пленум Верховного Суду України, акцентуючи увагу на прецедентній практиці Європейського Суду, який сформував широку практику з питань застосування ст. 6 Конвенції в частині оцінки розумності строку проведення досудового слідства та судового розгляду, в

Постанові № 1 від 27 березня 2009 р. додатково наголосив, що «враховуючи положення статті 9 Конституції України та беручи до уваги ратифікацію ... Конвенції ... та прийняття Закону України ... «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини», суди також повинні застосовувати Конвенцію ... та рішення Європейського Суду з прав людини як джерело права ...» [8].

Розглядаючи проблему забезпечення права на справедливий строк розгляду справи, слід вказати на позицію Європейського Суду щодо необхідності існування в національному праві ефективних механізмів його правового захисту. Наприклад, у справі «Кудла проти Польщі» Європейський Суд констатував порушення ст. 13 Конвенції, оскільки встановив, що заявник не мав можливості на національному рівні оскаржити порушення права на розгляд справи протягом розумного строку, передбаченого ст. 6 Конвенції, та отримати належну компенсацію за завдану шкоду. На виконання даного рішення Європейського Суду в Республіці Польща було прийнято Закон «Про порушення права сторони на розгляд справи без необґрунтованої затримки судового розгляду». Відповідно до цього Закону особа має право подати скаргу про порушення її права на своєчасний розгляд справи, якщо провадження у цій справі тривало довше, ніж це необхідно для встановлення юридичних та фактичних обставин справи, необхідних для розгляду справи [10].

Дана позиція Європейського Суду знайшла своє відображення в прецедентній практиці розгляду справ щодо порушення права на справедливий строк розгляду справи за заявами проти інших країн. Наприклад, у справі «Цимерман проти Швейцарії» Суд постановив, що на держави покладається обов'язок «впорядкувати свої правові системи таким чином, щоб дати можливість судам діяти у відповідності до вимог ч. 1 ст. 6 Конвенції, в тому числі і принципу проведення судового розгляду протягом розумного строку» [11].

Аналогічно в Італії було прийнято Закон Пінто, який передбачає національні засоби правового захисту у випадку порушення "розумної" тривалості судового розгляду [12].

Результатом виконання рішення Європейського Суду у справі «Бурдов проти Російської Федерації» стало прийняття двох Федеральних законів – «Про компенсацію за порушення права на судочинство протягом розумного строку чи права на виконання судового акту протягом розумного строку» від 30 квітня 2010 р. (далі – закон № 68-ФЗ) [13] та «Про внесення змін до окремих законодавчих актів Російської Федерації у зв'язку з прийняттям Федерального закону про компенсацію за порушення права на судочинство протягом розумного строку чи права на виконання судового акту протягом розумного строку» (далі – закон № 69-ФЗ) [14].

Так, згідно з ч. 1 ст. 1 закону № 68-ФЗ громадяни Російської Федерації, іноземці, особи без громадянства та міжнародні організації, що є сторонами в судовому процесі чи заявляють самостійні вимоги щодо

предмета спору третіми особами, при порушенні їх права на судочинство протягом розумного строку можуть звернутися до суду із заявою про присудження компенсації за таке порушення [13]. Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 1 того ж Закону присудження компенсації не залежить від наявності чи відсутності вини суду. Слід зазначити, що дане положення є необхідним, оскільки багато судових справ розглядаються із порушенням строків не з вини суду.

Прийняття вказаного закону обумовило внесення змін до інших нормативно-правових актів Російської Федерації. Зокрема, до Кодексу про адміністративні правопорушення, Бюджетного, Цивільного процесуального, Кримінально-процесуального, Арбітражного процесуального, Податкового, кодексу. Наприклад, Цивільний процесуальний кодекс РФ доповнено ст. 6.1 «Розумний строк судового провадження та розумний строк виконання судової постанови», в якій передбачено, що при визначенні розумного строку судового провадження, який включає в себе період з дня надходження позовної заяви чи заяви до суду першої інстанції до дня прийняття останньої судової постанови у справі, враховуються такі обставини, як правова та фактична складність справи, поведінка учасників цивільного процесу, достатність та ефективність дій суду, вчинюваних з метою своєчасного розгляду справи, а також загальна тривалість судового провадження у справі. Там само у ст. 244 закріплено право на звернення до суду із заявою про присудження компенсації за порушення права на судове провадження протягом розумного строку чи права на виконання судової постанови протягом розумного строку [14].

Проаналізувавши ці законодавчі акти, можна констатувати, що вони по суті визначили два засоби правового захисту права на судове провадження та на виконання судового рішення протягом розумного строку: по-перше, попереджувальний – у випадку затягування судового процесу зацікавлені сторони вправі звернутися до голови суду про пришвидшення розгляду справи; по-друге, компенсаторний – право на отримання компенсації у випадку порушення права на судовий розгляд справи протягом розумного строку.

До речі, наша держава також отримала зауваження Європейського Суду про відсутність ефективного механізму юридичного захисту права на розгляд справи протягом розумного — це рішення у справі «Меріт проти України» [15]. Проте, на жаль, маємо констатувати, що чинне українське законодавство не передбачає ефективних засобів для запобігання тривалому строку розгляду справи, захисту при порушенні термінів розгляду справи, а також не гарантує права на відшкодування шкоди, завданої внаслідок необґрунтованого затягування розгляду справи.

Щоправда, Міністерство юстиції України здійснювало спробу розробити відповідний законопроект у 2004 р. Ідеться про проект Закону України «Про порядок захисту права особи на судовий розгляд протягом розумного строку». На думку С.В. Шевчука, цей проект був рецеп-

цією Закону Польщі від 17 червня 2004 р. «Про скарги на порушення права сторони на розгляд справи без необґрунтованої затримки судового розгляду» та аналогічного закону Італії від 24 березня 2001 р. [10, с. 32]. У 2007 р. до Верховної Ради України було внесено проект № 3652 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права особи на досудове провадження, розгляд справи судовим органом або виконавче провадження протягом розумного строку», підготовлений Кабінетом Міністрів України. Але законопроект було відкликано того ж року [16].

Крім того, під час підготовки проекту нового Цивільного процесуального кодексу України пропонувалося передбачити право оскаржувати зволікання із вирішенням справи в апеляційному та касаційному порядку. Так само під час доопрацювання проекту Кодексу адміністративного судочинства України висловлювалися пропозиції визначити особливості розгляду справ щодо оскарження бездіяльності судів при розгляді ними справ. Проте такі пропозиції не знайшли текстуального втілення у прийнятих Кодексах [17, с. 63].

Однак, як свідчить практика, це не перешкоджає судам відкривати провадження у таких справах і розглядати їх з урахуванням практики Європейського Суду. Так, наприклад, Апеляційний суд Автономної Республіки Крим, розглянувши справу в межах доводів апеляційної скарги, встановив, що попереднє судове засідання, в порушення ст. 129 ЦПК України, суддею призначено на 20 червня 2011 року, тобто майже через два місяці після відкриття провадження в справі. Ухвалою суду від 20 червня 2011 р. судове засідання у справі, в порушення ст. 156 ЦПК України, призначено на 15 вересня 2011 року, тобто майже через три місяці після проведення попереднього судового засідання. Відповідно до довідки секретаря судового засідання від 15 вересня 2011 р. справа не слухалась через перебування судді у відрадженні. Наступне судове засідання призначене на 03 листопада 2011 р., яке слуханням було відкладено за клопотанням представника відповідача. Провадження у справі розпочалося 14 квітня 2011 р., закінчилося постановленням ухвали від 06 лютого 2012 р. Отже, загальна тривалість провадження в даній справі склала приблизно десять місяців. Таким чином, у справі не відбулось жодного результативного судового засідання, незважаючи на те, що протягом усього часу позивачем заявлялась велика кількість клопотань про забезпечення доказів тощо. З урахуванням наведеного колегія суддів дійшла висновку про те, що судом першої інстанції порушені вимоги ст. ст. 1, 6, 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка є частиною національного законодавства, відповідно до яких кожна людина при визначенні її громадянських прав і обов'язків має право на справедливий судовий розгляд протягом розумного строку. Хоча чинне законодавство не передбачає спеціального механізму для оскарження бездіяльності суду чи надмірної тривалості провадження у справі, однак, на думку суду, особа може звертатися з позовами у такій

категорії справ, виходячи з положень статей 8, 55 та 124 Конституції України, а також ч. 1 ст. 17 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини". Керуючись ст. 303, п. 4 ч. 2 ст. 307, п. 4 ч. 1 ст. 311, п. 2 ч. 1 ст. 314 Цивільного процесуального кодексу України, колегія суддів задовольнила апеляційну скаргу [18].

Щоправда, така практика навряд може бути розцінена Європейським Судом як належний ефективний механізм реалізації права на розгляд справи протягом розумного строку.

Висновок. Прийняття Закону України «Про порядок захисту права особи на судовий розгляд протягом розумного строку» дозволить створити на національному рівні ефективний механізм захисту права на розгляд справи протягом розумного строку, а також усунути неузгодженість чинного законодавства України із відповідними положеннями Конвенції. Це, у свою чергу, сприятиме не тільки утвердженню в Україні проголошеному конституційному принципу верховенства права, але й дозволить у майбутньому уникати констатації ЄСПЛ порушення Україною вимог статті 6 Конвенції.

Бібліографічні посилання

1. Виступ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Ніни Карпачової під час представлення Щорічної доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні у Верховній Раді України 7 лютого 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ombudsman.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1365:-7-2012-&catid=221:2012&Itemid=222.
2. Нарушения, признанные Европейским Судом по правам человека в результате рассмотрения жалоб в 1959–2011 гг. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://europeancourt.ru/uploads/Statistika_Evropeyskogo_Suda_24.pdf.
3. Конвенція про захист прав і основних свобод людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
4. Нарушения по статьям Конвенции и Протоколов к ней и государствам-ответчикам [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://europeancourt.ru/uploads/Statistika_Evropeyskogo_Suda_19.pdf.
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року // ВВР. – 2006. – № 30. – Ст. 260.
6. Щодо розумних строків розгляду справ: Лист Верховного Суду України від 25.01.2006 р. № 1-5/45 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1077.1261.0>.
7. Справа „Лещенко і Толюпа проти України”: Рішення Європейського Суду з прав людини від 8 листопада 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=980_438.
8. Справа „Смірнова проти України”: Рішення Європейського Суду з прав людини від 8 листопада 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/19612>.
9. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27 березня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/81b1cba59140111fc2256bf7004f9cd3/6cc3c5489fa411cec2257578003002d9>.
10. *Шевчук С.В.* Захист права на додержання розумних строків судового прова-

дження: європейський досвід та українські реалії // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 8. – С. 31-34.

11. Циммерман и Штайнер против Швейцарии: Постановление Европейского Суда по правам человека от 13 июля 1983 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.echr.coe.int>.

12. Закон Италии № 89 от 24 марта 2001 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.delittoecastigo.info/leggepinto/legge.htm>

13. О компенсации за нарушение права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного акта в разумный срок: Закон Российской Федерации № 68-ФЗ от 30 апреля 2010 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://jurlugansk.ucoz.org/publ/1-1-0-396>.

14. О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в связи с принятием Федерального закона «О компенсации за нарушение права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного акта в разумный срок»: Закон Российской Федерации № 69-ФЗ от 30 апреля 2010 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legis.ru/misc/doc/6962>.

15. Справа «Меріт проти України»: Рішення Європейського Суду з прав людини від 30 березня 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/19612>.

16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права особи на досудове провадження, розгляд справи судовим органом або виконавче провадження протягом розумного строку: Проект Закону України № 3652 від 7 червня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://portal.rada.gov.ua/control/uk/publish/article/news_left?art_id=95372&cat_id=37488.

17. Банчук О.А., Куйбіда Р.О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства. – К., 2005.

18. Ухвала Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 25 квітня 2012 р. у цивільній справі № 22-ц/0190/2667/201 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24179054>.

Надійшла до редакції 04.09.2012

Д.В. Галкін
науковий співробітник
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 351.74(477)

СТРУКТУРА ТА ШТАТИ СПЕЦІАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МІЛІЦІЇ УСРР: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Розглянуто питання становлення та розвитку організаційно-штатної структури спеціальних підрозділів робітничо-селянської міліції УСРР у 1920-30 роках ХХ сторіччя.

Ключові слова: *організаційно-штатна структура, спеціальні підрозділи, робітничо-селянська міліція УСРР.*

Рассматриваются вопросы становления и развития организационно-штатной структуры специальных подразделений рабоче-крестьянской милиции УССР в 20-30 годах ХХ столетия.

Ключевые слова: *организационно-штатная структура, специальные*